

EETIKA JA KULTUURI PROBLEMAATIKAST ERINEVATES INSTITUTSIOONIDES NING ORGANISATSIOONIDES

Matti Raudjärv *
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Eetika ja kultuuri küsimused on Eesti kui käsumajandusest turumajandusse suundunud riigi, tema kodanike ja majandusüksuste tegevuses väga aktuaalsed, sest ratsionaalne ja tulemuslik tegutsemine eeldab mitmekülgset suhtlemist ning peaks olema eetiline, mis omakorda sõltub ka olemasolevast kultuuritaustast. Ebaeetiline ja kultuuritu tegevus ei saa (ei tohiks) tulemuslik ja vastuvõetav olla ei riigile ega tema kodanikele, institutsioonidele ega organisatsioonidele. Eriti aktuaalseks on need küsimused Eesti jaoks muutunud seoses Euroopa Liidu liikmeks saamisega, kuna me oleme kohustatud teiste liikmesriikide ja nende kodanike suhtes väärikalt käituma ja seeläbi igati usaldusväärne ja tõsiselt arvestatav koostööpartner olema.

Käesoleva lühiartikli eesmärgiks on kultuuri (halduskultuuri) ja eetika mõnede küsimuste käsitlemine Eesti ühiskonna institutsioonides ja organisatsioonides. Selle eesmärgi saavutamiseks on autor seadnud enese ette järgmised ülesanded, mille käsitlemiseks leiab vastuseid (ja näiteid) Eesti ühiskonna majanduspraktikast:

- riigipoolne sekkumine, selle mõju institutsioonidele, organisatsioonidele ja majandusüksustele (majanduspoliitiline aspekt);
- riigi kui institutsiooni käitumine ning halduskultuuri, ettevõtluskulturi ja eetika määratlemine;
- õiguse-vabaduse-iseseisvuse ja kohustuste-vastutuse tasakaalu küsimused;
- eetika probleemid tänases eesti ühiskonnas, sealjuures kõrgkoolis ja teaduses.

Käesolevas lühiartiklis vaadeldakse kõne all olevaid küsimusi kontsentreeritult ja kokkuvõtlikult, kusjuures autor ei käsitle probleeme kõikselt, vaid jätab mõtlemisainet ka lugejale. Töös tuginetakse lisaks autori seisukohtadele ka mitmete kultuuri (halduskultuuri, ettevõtluskultuuri) ja eetika

* Autor on 1974 lõpetanud TTÜ (endise TPI) majandusteaduskonna, töötanud samas 1975-1998 erinevatel teaduri ja õppejõu ametikohtadel; aastatel 1990-1994 TTÜ majandusteaduskonna prodekaan; 1990-1992 samas "Väike-ettevõtluse" eriala organiseerija ja majandusteaduskonna esimese arvutiklassi kaasorganiseerija (sealhulgas arvutite hankija Rootsist); 1992. aastal - taasiseseisvunud Eestis esimese majanduspoliitika õppetooli (TTÜ majandusteaduskonnas) asutaja ning selle esimene juhataja ja professor (1992-1997); Pirita Majandusgümnaasiumi asutamise algataja ja kaasa aitaja (1992-1993); 1996. aastast õppe- ja teadustööal ka Tartu Ülikoolis (algul majandusteaduskonnas, 1999. aastast ka TÜ Pärnu kolledžis; 2002. aastast täiskohaga); alates 1989. aastast korduvalt ja pikaajaliselt end Saksamaa ja Austria juhtivates ülikoolides (Kiel, Frankfurt/Main/, Greifswald, Viin jt) täiendanud; ajavahemikul 1997-1999 õppinud Riigimetsa Majandamise Keskuse korraldatud erametsaomanike metsanduskursustel; 1998. aastal läbinud Project Institute Finland (Soome) projekti juhtimise ja arengu kooolituse.

problemaatikaga seotud autorite töödele arvamustele (näiteks: Brantl, Mereste, Sachsse, Schwarke, Steinmann jt). Struktuurilt jaguneb artikkel kahte ossa: esimeses osas käsitletakse majanduspoliitilise sekkumise küsimusi nii eetika, kultuuri kui halduskultuuri kontekstis ning teises osas eetika probleeme eeskätt kõrgkooli ja selle arengu aspektist lähtudes. Mõlema osa puhul esitab autor ka praktilisi näiteid.

1. Majanduspoliitiline sekkumine – eetiline ja kultuuriline tegevus

1.1. Riik oma institutsioonide ja ametnikega kui põhiline majanduspoliitika kavandaja ja elluviija on kaunis erilises olukorras. Selle eelduseks ja aluseks on võim, antud juhul riigivõim. Teostades erinevates valdkondades ja suundades majanduspoliitikat, avaldab riik oma kodanikele ja firmadele nii otsest kui kaudset survet ning siin on tegemist majanduspoliitilise sekkumisega. Riik oma paljude erinevate funktsioonide (sh majanduspoliitiliste funktsioonide) täitmisel sekkub ühiskonna ellu. See on paratamatu. Riigipoolne sekkumine peaks olema diskreetne ja turumajandusliku korra tingimustes võimalikult minimaalne. Siin puutume kokku nii eetika kui ka kultuuri ning eriti halduskultuuri küsimustega. Teistpidi – riik oma institutsioonide kaudu peaks suhetes riigi kodanike (ja elanikkonnaga) ning ettevõtete ja organisatsioonidega eetilisel ja kultuurselt käituma.

Tüüpilisem ja mõjusaim riigipoolne sekkumine väljendub seaduste väljatöötamisel, täiendamisel, muutmisel, vastuvõtmisel ja kehtestamisel, millel on nii positiivsed (eelised) kui negatiivsed (puudused) küljed. Sekkumise positiivsus seisneb eeskätt järgnevates asjaoludes:

- seadusandluse täiustamisel võib saavutada parema majanduspoliitilise regulatsiooni ning seeläbi heaolu taseme tõusu;
- parema regulatsiooni saavutamise eesmärgil õpitakse tundma ning analüüsitakse läbi erinevad rahvamajanduse valdkonnad ja situatsioonid;
- rünnatakse riigibürokraatiat, mille kaudu võidab riikliku käitumise ratsionaalsus.

Sekkumise puudused seisnevad näiteks järgnevas:

- sekkumine toob vähemalt esialgu kaasa kulude suurenemise, sest ettevõtted-organisatsioonid ja elanikud-üksikisikud peavad enesele muudatused ja nende tagajärjed selgeks tegema, uut olukorda analüüsima ning sellest vastavad järeldused tegema;
- sekkumisega kaasnev kulude suurenemine läheb vastuollu säästmise printsiibiga;
- reforme võidakse teha reformide pärast.*

Kindlasti on siin esitatud eeliste ja puuduste kõrval teisigi, kuid käesolevas artiklis piisab eeltoodutest.

* Näitena võib siin Eesti Vabariigis juba hulk aastaid haldusreformiga seonduvat tegevust nimetada. Ilmselt võimaldab see Eesti bürokraatide ja poliitikute võimekust ning tegevuse kvaliteeti, samuti halduskultuuri mitte vajalikul tasemel olevaks pidada.

Riigipoolne sekkumine võib oluliselt mõjutada ettevõtete tegevust. Samas on ettevõtete tegevus tihedalt seotud eetikaga. Ilmselt muutub see ajapikku üha aktuaalsemaks. Võib väita – nii riigi majanduspoliitilise kui ettevõtete ja organisatsioonide majandustegevuse eduka tegevuse lahutamatuks osaks peaks olema eetiliste põhimõtete alusel tegutsemine. Ka Eesti ühiskonnas on see aktuaalne, sest kõrgkoolides peetakse vajalikuks ärietikat õpetada. Selleks on ka vastavaid õppevahendeid kirjutatud. Seega ollakse arvamusel, et ettevõtjad peaksid tootmis- ja muu majandustegevuse kõrval ka filosoofiliste kategooriatega kursis olema. On ju eetika filosoofia haru, mis õpetab tegema valikut õige-vale, hea-halva vahel. (Meel 2000: 9)

Siinjuures on oluline märkida, et kui Ameerika Ühendriikides räägitakse ärietikast, siis Saksamaal ja saksa keelses kirjanduses tehakse vahet ettevõtluseetika (ettevõtluse sisesed ja ettevõtjate suhted) ja majanduseetika (ettevõtluse ja ühiskonna-riigi-keskkonna) vahel. (Steinmann 1988: 2126-2131; Brantl 1988: 2736-2741)

1.2. Riigipoolne sekkumine on sihikondel ja eesmärgipärane käitumine, millel on oma eelduslikud alused. Sekkumine kui käitumine tugineb võimule. Majanduspoliitilisel käitumisel võime riigi puhul välja tuua rea olulisi võimu realiseerimise aspekte:

- tegemist on riigipoolse survega-sundusega, millele kodanikud ja ettevõtted-organisatsioonid peavad alistuma;
- demokraatliku riigikorralduse juures tuleb riigil aga kindlasti arvestada enamuse huvidega;
- kuna võim on koondunud riigi kätte, siis on tegemist seadusliku surve monopoliga;
- riik peab toimima seaduslikult, st igasugune tegevus peab olema kooskõlas seadustega;
- kogu tegevuse korraldamisel peaks kehtima protseduurireeglite kohustuslikkus;
- demokraatlik riik peab olema avalik, tuginema aususele ja tunnustatud eetilistele ja moraalsetele tõekspidamistele.

Kindlasti on demokraatliku riigikorralduse juures tegemist teatavate piiridega ja tingimustega, mille raames toimubki riigi tegevuslik käitumine. Riigi tegevuse sh majanduspoliitilise tegevuse puhul tuleb arvestada nn riigiõiguslike piiridega, milleks on:

- sisulised võimupiirid (valimis- ja valitavuse õigus, valijaskond, võrdsus seaduse ees);
- põhiseaduslikud garantiid, mis peavad tagama indiviidi arengu ja õigused;
- kolmikmõju, st riigi, üksikisikute ja mitmesuguste organisatsioonide (ühiskondlikud organisatsioonid, ettevõtted) vastastikune mõjutamine (huvid, motivatsioonid, stiimulid);
- võimu mõjupiirkondade jagunemine, võimude lahusus, sõltumatus ja juhendumine seadustest; paljude institutsioonide ja

- tegevusvaldkondade sõltumatus täitevvõimust (valitsusest);
- eksisteeriv majanduskord, näiteks turumajandusliku korra põhimõtete järgimine;
- riigibürokratia, selle võimekus ja kvaliteet.

Eeltoodu kõrval on olulised nii kultuuri kui eetika küsimused. Riigi (aga ka kohaliku omavalitsuse) käitumise puhul tuleb arvesse võtta ka halduslikku funktsiooni. Kuidas siis käsitleda selliseid mõisteid, nagu haldus, halduskultuur ja eetika. Käesolevas artiklis käsitletakse halduse küsimusi avaliku halduse tähenduses. Lähtudes erinevatest tõlgendustest ja käsiraamatutest-leksikonidest*, võiks neid siinkohal järgnevalt esitada:

Haldus – riigi ja kohaliku omavalitsuse funktsioonide täitmine; riigi- ja kohaliku omavalitsusasutuste täitev ja korraldav tegevus seaduste (ja teiste õigusaktide) alusel ja nende täitmiseks, nendest juhendumiseks.

Halduskultuur – avalikus halduses, riigi ja kohaliku omavalitsuse funktsioonide täitmisel ühiskonnas väljakujunenud tavad ja käitumislepped (sh rahvusvahelised), mille järgimist peetakse normaalseks ning heade kommete ja töö- ning käitumisviisidega kooskõlas olevateks. Teatud juhtudel võiks järgimist ka kohustuslikuks pidada.

Eetika – moraaliotsustusi ja kohusetunnet puudutavate väärtushinnangute süsteem, mida teatud inimrühmas või ühiskonnas selle liikmete puhul järgitakse, millest juhendumist peetakse soovitavaks või mõnikord ka ainuvõimalikuks.

Tulles riigi ja kohaliku omavalitsuse ehk haldusinstitutionide (üld)tasandilt ettevõtete ja organisatsioonide juurde, esitame siin ka ettevõtluskultuuri (organisatsioonikultuuri) käsitluse: Ettevõtluskultuur – väärtushinnangute ja veendumuste süsteem, mis on omane ettevõtte töötajatele. Määrab ettevõtte kollektiivse identiteedi ja enesetunnetuse. (Mereste 2003: 179)

Üheks kultuuri, aga ka halduskultuuri küsimuseks on kasutatav keel, meie eesti keele kasutamine. Käsümajandusest turumajanduse poole liikudes on tihti keeleküsimused omaette probleemiks kujunenud. On küsitav, millist funktsiooni näiteks Keeleinspektsioon kannab. Lisaks on problemaatiline ka erialase ehk oskuskeele kasutamine**. Siin on kindlasti vaja oluliselt tõsisemat ja

* Ühena on kasutatud: Mereste, U. Majandusleksikon. 1. köide. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003

** Näiteks kasutavad nii ametnikud kui meediaväljaanded sageli (kui mitte öelda valdavalt) kummalisi termineid, nagu: *kultuuritööstus*, *meelelahutustööstus*, *seksitööstus*, *teadvustööstus* (milleks on justkui haridus, meedia ning usk või ideoloogia), *turismitööstus*, *turism kui kasvav tööstusharu* jne, jne. Seega terminit "tööstus" kasutatakse täiesti valimatult ning pannakse seda sinna kuhu ta siiski ei sobi. Ilmselt on selline keelekasutus seotud nii asjatundmatuse kui ka mehaanilise tõlkimisega inglise keelest. Eesti keel on aga kindlasti nii rikas küll, et sobivaid vasteid leida. Ka see on kultuuri küsimus!

vastutustundlikumat suhtumist nii vastava eriala teadlastel-õppejõududel, riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikel kui ka meedial ilmutada.

1.3. Käsitledes mõisteid “haldus”, “halduskultuur” ja “eetika”, ei saa mööda ka õiguse ja vastutuse ning nende vahekorra küsimustest. Ja seda järgnevas kontekstis:

Vabadus, iseseisvus ja õigused mitmesuguste funktsioonide täitmisel ühelt poolt ning *kohustused ja vastustus* teiselt poolt, peaksid olema tasakaalus. Vastasel juhul ei ole võimalik funktsioone eesmärgipäraselt ja edukalt, sealhulgas eetilisel täita. Täna see Eestis tasakaalus ei ole. Ei avalikus halduses, ega ka vahekorras tööandja-töövõtja. Halduskultuuril on siin kindlasti oma osa. Taasiseseisvunud Eestis võime paljudel juhtudel rääkida vastutamatuses. Oma õigustega arvestatakse ja neid isegi rõhutatakse, kohustuste ja vastutusega sageli ei taheta arvestada. Näiteid võib igauks ilmselt tuua hulgaliselt.* Sageli räägitakse kollektiivsest vastutusest. Kollektiivne vastutus tähendab sageli tegelikult vastutamatus, kus paljud avaliku elu tegelased-otsustajad elavad täna veel tegelikult käsumajanduse (tsentraalne plaanimine ja juhtimine ning kollektiivne vastutus) mõttelaadi alusel. Kuigi räägitakse, et Eesti on turumajanduse tingimustes (ilmselt soovitakse olla turumajanduse tingimustes, aga seni pole see veel tegelikkuses täielikult õnnestunud).

Vastutamatuses võib avalikus halduses rääkida ka näiteks suhtumises inimestesse ja maasse. Näiteks (neid on palju, siinkohal vaid järgmine), esineb juhtumeid, kus osa inimesi on Taluseaduse alusel saanud õiguse piiramatuks ajaks talumaad (sh põllu- ja metsamaad) kasutada, kuid tegelevad tihti temale kasutada antud metsas röövriatega ning on ka põllumaad sööti jätnud. Selline maa oleks siiski otstarbekas heaperemehelikku kasutusse võtta. Siin on ilmselt tegemist riigi- ja kohaliku omavalitsuse jaoks olukorra mitte piisava tundmisega või hoolimatusega, kindlasti ka seadusandluse ebakohtadega. Ka siin on tegemist eetika ja kultuuri (ka halduskultuuri) küsimustega.

Võib-olla oleks olukord parem kui meil kehtiks kord, et rahvaesindajad ja teised avalikus halduses töötajad maksaksid enda poolt riigile (so rahvale, maksumaksjale, valijale) kahju tekitanud otsused ja käitumised kinni oma kinnisvaraga (kas või osaliselt). Siis saaksime ka eetikast sisuliselt rääkida. Tihti on aga selgunud (näiteks, varanduslikud deklaratsioonid!), et paljudel meie avaliku elu tegelastel praktiliselt ei olegi kinnisvara (ilmselt on see kõik elukaaslase, vanaema, naise või kellegi teise nimel!?). Kinnisvara omamine peaks sageli olema üheks oluliseks eelduseks avalikus halduses teha otsustusi, millest sõltub riigi ja rahva vara kasutamise efektiivsus ja ratsionaalsus. Nn erakondlik vastutus ei ole tõsiselt võetav (üldjuhul valitseb vigade puhul iga hinna eest nn “omade” kaitsmine, sõltumata teost). Siit ka Eesti elanikkonna suur skeptitsism ja lubamatult vähene usaldus erakondadesse (aga miks peaks usaldama kui erakonnad käituvad sageli ebaeetiliselt ning teevad

* Näiteks, rahvaesindajate kollektiivne ja mitte isiklik vastutus, riigi viljaressursi kadumine, hulk küsitavusi erastamiste (näiteks raudtee, laevaliiklus) protsessis, Haridusministeeriumi osaline kolimine Tartusse, nii Eesti Panga juhtkonna kui erapanganduse tippjuhtide tegevused ja suhtumised jpm.

sulitempe, seda kõike maksumaksja raha eest ja sellega opereerides!).

Lisaks häirib Eesti maksumaksjat asjaolu, et poliitikute vastutamatus võimendab ka see, et möödalaskmiste puhul hakatakse end õigustama, selle asemel, et koheselt vigu tunnistada ja tagasi astuda (õigust jääb sageli ülegi, aga kohustuste ja vastutuse peale ei mõelda!). Meil tahetakse igati arenenud turumajandusriikidega võrdsed (sarnased) olla, kuid paraku ei ole see üldiselt õnnestunud. Meenutagem näiteks ministrite kiireid tagasiastumise näiteid (meiega võrreldes vahest isegi väiksemate eksimuste-vigade puhul): Suurbritannias (minister sai peksta kui jalutas kriminoogeenses linnaosas), Rootsis (minister kasutas ametialast krediitkaarti isiklikes huvides), Prantsusmaal (minister omas ja üüris kalleid kortereid) jne. Tõsi, ka Eestis on mõned ministrid erinevatel põhjustel tagasi astunud, kuid mitte alati ei ole seda tehtud.

2. Eetika on kõikjal oluline, ka haridus- ja teadussüsteemis

2.1. Elades ühiskonnas ja suheldes teiste inimestega tuleb kindlasti püüda käituda eetilisel. Kindlasti on suhtlemine oluliseks aluseks ka haridussüsteemis. Siin kujundatakse inimeste suhtumisi ja seisukohti, või vähemalt püütakse suunata ja aidatakse sellele kaasa. Siinjuures tuleb toetada seisukohta, et ka eetika peab interdistsiplinaarseks kujunema. (Schwarke 1994: 11)

Täie tõsidusega tuleks suhtuda ka juba mitukümmend aastat tagasi keemiku ja filosoofi Hans Sachsse lühidalt formuleeritud seisukohta: “Mitte tehniliste, vaid eetiliste küsimuste lahendused määravad meie tuleviku”. (1987: 51)

Kõrgkoolides, sh ülikoolides ja teadusasutustes on eetiline käitumine kindlasti normiks. Seda nii õppejõudude, teadurite ja teiste töötajate, samuti üliõpilaste puhul. Üliõpilaste õppetöös on vajalik teha mitmesuguseid kirjalikke töid. Tavaliselt on üliõpilaste kirjalike uurimistöde meetodilistes juhendites (Üliõpilaste ... 2003: 23-24) toodud esile need nõuded, kord ja tingimused millele kirjalikud uurimistööd peavad vastama. Sageli juhitakse tähelepanu ka puudustele, mille puhul töid võidakse kaitsmisele mitte lubada. Üheks tõsiseks juhtumiks on plagiaadi esinemine, mille puhul võidakse üliõpilane eksmatrikuleerimiseks esitada. Plagiaadi esinemine uurimistöös (teadustöö!) on taunitav. Seda esineb mõneti mitte ainult üliõpilaste puhul, vaid ajuti ka õppejõudude ja teadustöötajate seas. Tartu Ülikoolis (TÜ) on plagiaati vägagi negatiivselt suhtutud. See on mitte ainult mahakirjutamine, vaid ka autoriõiguste jäme rikkumine.

On ilmselt selge – kui plagiaat on keelatud üliõpilastele, siis õppejõul kui üliõpilaste õpetajal, suunajal ja juhendajal (mõnikord ehk ka eeskujul) on selline tegevus samuti kindlasti lubamatu. Samas on mõnel pool olnud plagiaadisse suhtumine kui mitte aktsepteeritav, siis vähemalt sellest möödavaatav. Sellist tegevust (plagieerimist ja selle avalikuks tulekul faktist vaikivat möödavaatamist) on mõneti harrastatud Tallinna Tehnikaülikooli (TTÜ) majandusteaduskonnas. Nimelt 1999. aastal kirjutati TTÜ-s käesoleva artikli autori majanduspoliitika alased raamatud (Raudjärv ..., 1995; 1997) suures mahus, rida-realt, lehekülje lehekülje kaupa ümber, tekstis

autorile kordagi viitamata, seejärel publitseeriti ümberkirjutaja nime all ning kasutatakse nüüd õppekirjandusena. (Kilvits 1999: 8-21; 24-25; 34-38; 40-41; 45-62; jm) Vaid sissejuhatuses märkis ümberkirjutaja, et “võimaluste piires püütakse toetuda Matti Raudjärve ilmunud raamatutele” (M.R. vahendus).* (Vahemärkusena: ju need on siis head raamatud, et tasus ümber kirjutada!) TTÜ majandusteaduskonnas on olnud ka varem probleeme plagiiaadi ja autoriõiguste teemadel.**

Kirjeldatud juhtumitest on teadlikud ka paljud Eesti ülikoolide ning teiste kõrgkoolide professorid ja teised õppejõud, samuti mitme välisriigi ülikoolide professorid. Kõigi seisukohad on olnud negatiivsed (välja arvatud TTÜ), mõnel

* Seda “võimaluste piires” ümberkirjutatud esialgset käsikirja (“autoriks” Kaarel Kilvits majandusteaduskonnast) tutvustati kolmandate isikute poolt ka käesoleva artikli autorile ning seal olid esialgu sees ka siin artiklis viidatud raamatutes (samuti ka 2000. aastal ilmunud ja oluliselt täiendatud kolmandas väljaandes) sisalduvad joonised. Neid aga plagiator (M. R. kasutus) ilmselt lõppkokkuvõttes ei julgenud kasutada. Plagieeritud materjali publitseerimise ja müügivõrgus ilmutamise järel (selle avastamine ühes Rakvere raamatukaupluses oli täiesti juhuslik, kuna käesoleva artikli autor töötas 1999. aastal juba Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas) pöördus käesoleva artikli autor tollase TTÜ rektori Olav Aarna poole, kes soovitas avaldus TTÜ akadeemilisele kohtule (esimees Andres Kimmel) esitada. Viimane institutsioon leidis, et Eesti Vabariigi autoriõiguse seadust ei ole rikutud, isiklikku kasu (st rahalist tasu) ei ole saadud (M.R. – loengutes on üliõpilastele aga oluliseks informatsiooni aluseks olnud mahakirjutatud materjal!?) ning seega puudub nii juriidiline kui eetilne alus asja edasiseks menetlemiseks. Teaduskonna suhtumine oli vaikiv, üllatavalt tänaseni (isegi nende inimeste poolt, kellel ikka on tavaliselt ka oma arvamus olnud)!

** Seda TTÜ majandusteaduskonna eelmise dekaani (Alari Purju) isikus. Nimelt oli käesoleva artikli autori poolt 1995. aastal TTÜ majanduspoliitika õppetoolis kavandatud kohaliku omavalitsuse küsimuste tuntud spetsialisti Sulev Mäeltsemehe poolt kirjutatud kohaliku omavalitsuse teemaline mahukas raamat-õppevahend TTÜ kirjastuse kaudu kirjastada. See pandi aga Alari Purju poolt ainuisikuliselt seisma ja ei kirjastatud (käesoleva artikli autor viibis sel ajal pikaajalisel välislahetusel) kui mittesobilik käsikiri (hiljem selgus, et dekaan oli omavoliliselt, käsikirja autorilt luba küsimata, käsikirjast siiski ka endale täiemahulise koopia teinud). Temapoolne kirjastamisele vahelesegamine tugines asjaolule, et tal ei õnnestunud käsikirjast leida sellist materjali, mis sobinuks tema poolt koostatavasse teadustöö aruandesse (seda väitis ta käesoleva artikli autorile)!? Tegemist oli olukorraga, kus nimetatud isik (1995. aastal prodekaan ja naaber-õppetooli juhataja) sekkus tol ajal teise õppetooli (so majanduspoliitika õppetooli) tegevusse. Samas, igal õppetoolil oli õigus ise oma valdkonnas vahetult otse TTÜ kirjastusega suhelda. Seega, naaber-õppetooli juhataja, eirates head tava (so autorilt, Sulev Mäeltsemehelt, luba küsimata tema käsikirja koostajate ning lootes saadud informatsiooni enne selle publitseerimist isiklikes huvides kasutada; samuti majanduspoliitika õppetooli juhatajaga kirjastamise asju mitte arutades), sattus seeläbi ilmselt vastuollu eetikaga. 2004. aasta sügisest on TTÜ majandusteaduskonnal korraliselt uus dekaan, kes loodetavasti on eetilne ja ka oma igapäevastes tegevustes selliselt ka käitub. Eelmine dekaan on tänaseks asunud tegevusse erakõrgkoolis (arvestades Eesti rahvamajanduses, sageli ka erastruktuurides vahvat ebaeetilisust, võiks arvata, et võib-olla on siis ka erakõrgkoolides ebaeetiline käitumine aktsepteeritav). Tahaks loota, et see siiski nii ei ole.

puhul (eriti välisriikide professorite hinnangud) isegi väga kategoorilised.*

Tulles veel majandushariduse ja -teaduse juurde: ei ole võimalik üliõpilastelt nõuda eetilist ja eesmärgipärast, hoolsat, pühenduvat ja ausat suhtumist õppimisse ning teadmiste ja oskuste omandamisse kui õppejõud ise teisiti käituvad. Sellise olukorra (kuigi kindlasti mitte sagedase) puhul on raske loota innustunud kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide koolitamisele ja tulemustele, sellest tulenevalt Eesti ühiskonnale vajalikule kiirele arengule, samuti tulemuslikule partnerlusele teiste riikidega. Lõpuks on see mitte ainult eetika ja kultuuri, vaid ka väärikuse ja moraali küsimus.** Lisaks diskrediteerivad taolised juhtumid nii majandusharidust kui -teadust Eesti Vabariigis.

2.2. Kas nii jätkamegi turumajanduse tingimustes ning Euroopa Liidu liikmena?! Tuginedes sageli nõukogulikule ja paljudele ühepartei-süsteemi juhtfigureidele omaseks olnud (aga samuti sellele, et riigi tagant võtmises*** ei olnud midagi taunimiseväärset) mõtteviisidele ja põhimõtetele?

Ilmselt on sellised ilmingud mõneti haige ühiskonna tunnuseks. Kui me läheme eelpool käsitletud majandushariduses ja -teaduses esinevate eetika probleemide juurest Eesti rahvamajanduse eetilise juurde, siis näeme, et ebaeetilisus on sageli justkui normiks kujunenud (hulk poliitikuid ja ametnikke riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandil, samuti rida ettevõtlusega tegelejaid käituvad ebaeetiliselt). Näiteid on väga palju (ilmselt võib igatüki neid ridamisi esitada), nimetagem siinjuures näiteks, küsitavused paljude kinnisvarade erastamistehingute puhul, maksupettused, metsavargused, riigi viljatagavarade kadumine, suhkrupekulatsioonid, riigisaladustega seotud dokumentide kadumised jpm.

Mõned justkui vastutavad poliitikud (tegelikult on neid ilmselt mitte vähe!) ja teised avaliku elu tegelased, samuti mitmed nn suurärimehed ja haardega pangandustegelased teevad sageli tõsiseid vigu ja kahju rahvamajandusele (nii materiaalselt kui moraalset), kuid on enesega üldjuhul väga rahul ja arvavad seejuures, et nii nad teenivadki Eesti riiki ja rahvast parimal viisil. Tihti õigustatakse end ning justkui ei saadagi aru, et tegevus on olnud riigile kahjulik ning

* Näiteks Kieli Rakendusülikooli ja Kieli Christian-Albrechts-Ülikooli (Saksamaa Liitvabariik) professor Dr. rer. pol. Manfred O. E. Hennies jmt, kelle kaasiniitsiitivil alustati 1990. aastal koostööd TTÜ majandusteaduskonnaga, on pärast plagieerimistest ja nende katsetest teada saades kategoorilisel seisukohal – mingist koostööst majandusteaduskonnaga ei saa sellises olukorras juttugi olla. Käesoleval ajal toimub eelnimetatud koostöö Tartu Ülikooliga.

** Ja mõnest ebaeetiliselt käitunud ning üliõpilastele kaheldavat eeskuju andnud õppejõust saab ehk veel justkui auväärne emeritprofessor, mõnest võib-olla kusagil isegi rektor, kelle kõrgendatud pensioni maksab kinni maksumaksja! Kui see on au, siis kellele, mille eest ja mille nimel? XXI sajandil ja tsiviliseeritud Euroopa Liidus!? “*Sic itur ad astra*” (nii minnakse tähtede poole) või hoopis “*Sic transit gloria mundi*” (nii möödub on maailma kuulsus /au)!?

*** Täna Eestis mitte harva esinev nähtus, et võib ka äripartneri jt tagant varastada (nii otseses kui ülekantud tähenduses). Ka näiteks ärisuhetes lubaduste andmine ja nendest mitte kinnipidamine kuulub samasse valdkonda ja on vähemalt ebaeetiline.

ning maksumaksja peab vead kinni maksma. See on süüdimatu ja küüniline tegevus.

Põhjused on siin väga mitmesugused, siinhulgas seaduste ja teiste õigusaktide puudulikkus (võib-olla mõnigi kord sihilikult puudulikuks vormitud), ametnike saamahimu ja laiskus, inimlik rumalus, aga kindlasti ka ahnus ja karistamatuse tunne. Loomulikult tekib sel juhul küsimus, kas me oleme ikka Euroopa Liidu teistele riikidele võrdväärset, tõsiselt võetavad ja usalduslikud partnerid?!

Eesti rahvamajanduse tasandil, kus meil on tänaseks võimalus kasutada väga erinevate Euroopa Liidu toetusfondide rahalisi vahendeid oma majanduse kiiremaks arendamiseks ja majanduskasvu saavutamiseks, peame eeskätt ise väga tugevasti ja kvaliteetset (konkurentsivõimelist) tööd ausalt tegema. Toetused teistelt saavad olla vaid mõningaseks täienduseks kui eelkõige ise tublid ja töökad ollakse.

Kokkuvõtteks

Eetika, kultuuri ja halduskultuuri küsimused on riigi majanduspoliitilises sekkumises ja käitumises väga olulise mõjuga kogu ühiskonnale, sealhulgas ka ettevõtetele ja organisatsioonidele ning üksikisikutele. Kui riik oma institutsioonide ja avaliku elu esindajate kaudu pole eetilise ja kultuurse, on raske seda oodata ka ülejäänud ühiskonna osalt ja tema liikmetelt. Riigipoolne eeskuju on siinjuures ülimalt tähtis. Täna Eestis pole asjad kaugelki korras ega normaalsed. Kuigi Eesti Vabariigi Põhiseaduses väidetakse (Eesti Vabariigi ...,1993: paragrahv 12), et kõik on seaduse ees võrdsed, pole see mitte alati niiviisi. Mõnegi seaduse erinevad tõlgendused võimaldavad ka alternatiivseid käsitlusi.

Kui üldiseks heaoluks on vajalik vabaduse, rahu, õigluse ja turvalisuse olemasolu, siis õiglane ja turvaline Eesti ühiskond täna paraku veel ei ole. Ka selle saavutamine sõltub suuresti sellest kui eetilised ja kultuurised (sh halduskultuurised) on ühelt poolt riigi institutsioonide ja avaliku elu esindajad ning teiselt poolt ettevõtte-organisatsioonid ja nende töötajad. Otsest seost ja tagasisidet tuleb siin kokkuvõttes näha ka kodumajapidamiste suhtumises ja käitumises. See tähendab – kõik on vastastikuselt sõltuvuses. Ka majanduskasv ja ühiskonna heaolu on eeltoodust sõltuvuses. Ilmselt sedagi võiks arvata, et väikese rahvaarvu ja madala iibe juures sõltub ka rahvuse kestvus eetilisusest ning kultuurist.

Kasutatud kirjandus

1. Eesti Vabariigi Põhiseadus/ Republic of Estonia Constitution. Tallinn: Eesti Vabariigi Riigikantselei, 1993, 48 lk.
2. **Brantl, S.** Wirtschaftsethik. In: Gabler Wirtschaftslexikon. – Taschenbuch-Kassette mit 6 Bd.; Bd. 6. U-Z – 12.,vollst. Neu bearb. U. Erw. Aufl., ungekürzte Wiedergabe d zweibd. Orig.-Ausg. Wiesbaden: Gabler, - 1988, 2968 S.
3. **Kilvits, K.** Majanduspoliitika. Tallinn: TTÜ, 1999, 160 lk.
4. **Meel, M.** Sissejuhatus ärieetikasse. Tallinn: Külim, 2000, 112 lk.
5. **Mereste, U.** Majandusleksikon. 1. köide. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 2003. 644 lk.

6. **Raudjärv, M.** Majanduspoliitika alused. 2. väljaanne (TÜ majandusteaduskond, rahvamajanduse instituut). Tallinn, Tartu: Mattimar, 1997. 108 lk.
7. **Raudjärv, M.** Sissejuhatus majanduspoliitikasse: teoreetilised põhialused ja kategooriad (TTÜ majandusteaduskond, majanduspoliitika õppetool). Tallinn: Mattimar, 1995. 83 lk.
8. **Sachsse, H.** Ethische Probleme des technischen Fortschritts (1972). Uuem trükk: Technik und Ethik. Hrsg. Hans Lenk, Günter Ropohl. Stuttgart, 1987, S. 49-80
9. **Schwarke, C.** Ethik in Wissenschaft: Erfahrungen und Perspektiven im interdisziplinären Dialog (Forum Humane Technikgestaltung: Heft 11). Bonn: FES, 1994, 168 S.
10. **Steinmann, H.** Unternehmensethik. In: Gabler Wirtschaftslexikon. – Taschenbuch-Kassette mit 6 Bd.; Bd. 6. U-Z – 12., vollst. Neu bearb. U. Erw. Aufl., ungekürzte Wiedergabe d zweibd. Orig.-Ausg. Wiesbaden: Gabler, - 1988, 2968 S.
11. Üliõpilaste kirjalikud uurimistööd: meetodiline juhend (Tartu Ülikooli majandusteaduskond). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. 75 lk.

Zusammenfassung

ÜBER ETHIK UND KULTURPROBLEMATIK IN VERSCHIEDENEN INSTITUTIONEN UND ORGANISATIONEN

Matti Raudjärv*
 Universität Tartu

Im vorliegenden Beitrag werden manche Kultur (vorwiegend die Verwaltungskultur) und Ethik betreffende Entwicklungsaspekte behandelt, die mit der Gesellschaft Estlands und seiner Wirtschaftspraxis verbunden sind. Es werden gegenseitige Beziehungen verschiedener Kategorien, Hintergründe und Missstände betrachtet, das in folgenden Bereichen wie

- Einmischung des Staates, derer Einfluss auf verschiedene Institutionen, Organisationen und Wirtschaftseinheiten (wirtschaftspolitischer Aspekt);

Der Verfasser des Beitrags hat 1974 die Wirtschaftsfakultät der Technischen Universität Tallinn TUT (früher TPI) beendet, war da 1975-1998 in verschiedenen Ämtern als Wissenschaftlicher Mitarbeiter und Lehrkraft tätig; in den Jahren 1990-1994 Prodekan der Wirtschaftsfakultät TUT; 1990-1992 Organisator des Fachbereichs "für kleine Unternehmer" und Mitgründer der ersten Computerklasse (darunter als Einkäufer der Computer aus Schweden); im Jahr 1992 – im die Selbständigkeit wiedererlangten Estland Gründer des ersten Lehrstuhls für Wirtschaftspolitik (in der Wirtschaftsfakultät der TUT) und dessen erster Leiter und Professor (1992-1997); Initiator und Förderer der Gründung des Wirtschaftsgymnasiums in Piritä (1992-1993); seit dem Jahr 1996 als Lehrkraft und Wissenschaftlicher Mitarbeiter auch an der Universität Tartu (anfangs an der Wirtschaftsfakultät, seit 1999 auch am Pärnuer College UT; seit 2002 als fester Mitarbeiter); seit 1989 mehrmalige und langfristige Fortbildungsaufenthalte an den führenden Universitäten Deutschlands und Österreichs (in Kiel, Frankfurt/Main, Greifswald, Wien u.a.); in der Zeitspanne von 1997-1999 Teilnahme am Fortbildungskurs für Privatforstnhaber, veranstaltet vom Zentrum für Unterhaltung der Staatswälder; im Jahre 1998. Teilnahme am Kurs für Projektmanagement und –Entwicklung, veranstaltet vom Project Institute Finland (Finnland).

- Verhalten des Staates als Institution und Bestimmung der Verwaltungskultur, Unternehmenskultur und Ethik;
- Fragen von Recht-Freiheit-Selbständigkeit und des Gleichgewichts von Verpflichtungen-Verantwortung;
- Fragen der Ethik in der heutigen Gesellschaft Estlands, insbesondere an der Hochschule und in der Wissenschaft.

Die Fragen der Ethik, Kultur und Verwaltungskultur üben bei der wirtschaftspolitischen Einmischung und dem Verhalten des Staates einen starken Einfluss auf die ganze Gesellschaft, darunter auch auf Betriebe und Organisationen sowie Einzelpersonen aus. Wenn ein Staat durch seine Institutionen und Personen des öffentlichen Lebens nicht ethisch und kultiviert ist, so ist es schwer auch von der übrigen Gesellschaft und ihren Mitgliedern zu erwarten. Das Vorbild des Staates ist dabei äußerst wichtig. Im heutigen Estland sind die Sachen bei weitem nicht in Ordnung und normal. Obwohl man im Grundgesetz der Republik Estland behauptet, dass alle vor dem Gesetz gleich sind, ist es nicht immer der Fall. Verschiedene Auslegungen so mancher Gesetze ermöglichen auch alternative Verfahren.

Der Verfasser des Beitrags ist der Meinung, dass viele sowohl kulturelle (incl. verwaltungskulturbezogene) als auch ethische Fragen bei der Regelung des gesellschaftlichen Lebens und Planung der Wirtschaftspolitik und derer Verwirklichung im Endresultat davon abhängen, wieweit Freiheit, Eigenständigkeit und Rechte bei Erfüllung verschiedener Funktionen einerseits und Verpflichtungen und Verantwortung andererseits berücksichtigt werden – zwischen ihnen müsste das Gleichgewicht herrschen. Im entgegengesetzten Fall ist es nicht möglich, viele staatliche, institutionelle, organisatorische, betriebliche und zwischen Einzelpersonen bestehende Funktionen zweckmäßig und erfolgreich, dabei ethisch zu erfüllen. Heute herrscht in Estland kein Gleichgewicht. Weder in der öffentlichen Verwaltung noch zwischen dem Arbeitgeber und Arbeitnehmer. Die Verwaltungskultur spielt dabei bestimmt eine wichtige Rolle. Nach der Wiederherstellung der Unabhängigkeit in Estland können wir bei vielen Fällen von der Verantwortungslosigkeit sprechen.

Wenn für das allgemeine Wohl das Anwesen von Freiheit, Frieden, Gerechtigkeit und Sicherheit notwendig ist, dann ist die estnische Gesellschaft heute leider wohl nicht gerecht und sicher. Die Erlangung dieser Ziele hängt im wesentlichen davon ab, wie ethisch und kultiviert (darunter wie hoch die Verwaltungskultur ist) sind einerseits Vertreter der staatlichen Institutionen und die der Öffentlichkeit und andererseits Betriebe und Organisationen und ihre Mitarbeiter. Ein direkter Zusammenhang und eine Rückmeldung kann als Fazit beim Verhalten und Handeln der privaten Haushalte beobachtet werden. Das bedeutet – alles hängt gegenseitig voneinander ab. Auch das Wirtschaftswachstum und der Wohlstand der Gesellschaft hängt vom obengenannten ab. Offensichtlich könnte man auch der Ansicht sein, dass bei kleiner Einwohnerzahl und niedrigem Zuwachs (wie es sich um Estland handelt) auch der Forbestand der Nation von Ethik und Kultur abhängt.